5. Salamov Sh. G‘oyalar jangi XIX-XX asr Turkiston va Janubiy Kavkaz. -T.: Istiqlol nuri. 2017.

REZYUME. Ushbu maqola XX asr boshlarida jadidlar harakati davridagi o‘zbek dramaturgiyasining milliy teatr san’ati shakllanishi va rivojlanishidagi o‘rni hamda nazariy asoslarini tahlil qiladi. Maqola jadidlar yaratgan dramaturgiyaning yevropa tipidagi yangi o‘zbek teatriga mustahkam asos bo'lganligini va bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini saqlab turganligi haqida muhim xulosalar beradi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье анализируется роль и теоретические основы узбекской драматургии периода джадидского движения в начале XX века в формировании и развитии национального театрального искусства. В статье делается вывод о том, что драматургия, созданная джадидами, стала прочной основой для нового узбекского театра европейского типа и до сих пор сохраняет свою актуальность.

SUMMARY. This article analyzes the role and theoretical foundations of Uzbek drama during the Jadid movement in the early 20th century in the formation and development of national theatre art. The article concludes that the drama created by the Jadids served as a solid foundation for the new European-style Uzbek theatre and still retains its relevance today.

KINO KÓRKEM ÓNERINIŃ ZAMANAGÓY MEDIADAǴÍ ORNÍ

Tajadinova Guljaxan – *filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktorı (PhD)*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

Tayanch so‘zlar: zamonaviy media, ijtimoiy ong, madaniyat, qadriyat, mediasavodxonlik, kino tili, tasvir.

Ключевые слова: современные медиа, общественное сознание, культура, ценности, медиаграмотность, язык кино, изображение.

Key words: modern media, public consciousness, culture, values, media literacy, film language, image.

Zamanagóy mediada kino kórkem óneri jámietlik sananı qáliplestiriw, mádeniyat hám qádiriyatlarǵa tásir kórsetiw, sonday-aq, kewil ashar hám auditoriyaǵa emocionallıq tásir kórsetiwde kúshli qural wazıypasın atqaradı. Sonıń menen birge kino kórkem óneri kewil ashar, taǵı da bilimlendiriw hám emlew wazıypaların atqaradı, haqıyqatlıqtı sáwlelendiredi, illyuziyalar jaratadı, mádeniy ózgesheliklerdi sáwlelendiredi, hátteki ózgerislerge ilham beredi. Kino til hám mádeniy tosqınlıqlardı jeńip ótip, dúnyadaǵı millionlaǵan adamlarǵa óz ideyaların jetkerip bere alatuǵın medialardıń áhmiyetli bólegi bolıp esaplanadı.

Media kórkem óneriniń tiykarǵı rolleriine toqtap ótpekshimiz. Birinshiden kino jámiyetlik sananı qáliplestiriwde tiykarǵı orındı iyeleydi. Kino áhmiyetli sociallıq mashqalalardı kóterip, olardı talqılawga usınıs etiw arqalı adamlardıń kózqarasları hám dúnyaga kózqarasların qáliplestiriwge uqıplı. Mısalı, «Qaraqalpaqfilm» kinostudiyasında súwretke alınǵan «Dárya teńizge quymaǵı dárkar» hújjetli filmi arqalı suw mashqalasın kóterip shıǵıp, hátte, Orta Aziya xalıqlarına suwdı tejep jumsaw boyınsha usınıslardı qoyadı.

Media kórkem óneriniń jáne bir tiykarǵı rolleriniń biri - mádeniy sáwlelendiriw hám jetkeriw: Kino arqalı ótmish áwladlar tariyxı hám mádeniyatın úyreniw, zamanagóy tendenciyalar hám qádiriyatlardı baqlaw múmkin. Qaraqalpaq kino rejisyorlarınıń biri Damir Abdimuratovtıń rejissyorlıq hám scenariylik jumıslarınıń baslı teması mádeniy hám etnografiyalıq baǵdarda sáwlelendiriledi. Onıń avtorlıǵındaǵı kinolar arqalı ótmish tariyxı hám mádeniyatı menen qádiriyatlardı úyreniwimiz múmkin. Mısalı, «Otjaǵar», «Tulımshaq», «Betashar», «Háwjar» hújjetli filmleri arqalı zamanagóy tendenciyalar hám qádiriyatlardı baqlaw múmkin.

Emocionallıq tásirine toqtap ótsek, filmler keń túrdegi sezimlerdi keltirip shıǵaradı, tamashagóylerge óz qorqınıshları, arzıwları hám stresslerin jeńiwge járdem beredi, sonday-aq, kóplegen adamlar ómirlerin "jasap ótiw" imkaniyatın beredi. Rejissyor T.Qálimbetovtıń «Nur izlep» hújjetli kinosı film qaharmanınıń arzıw- úmiti arqalı tamashagóyge isenim baǵıshlaydı. Film qaharmanı qandayda basınan ótken qıyınshılıqların jeńip ótiwi isenimli ashıp beriledi. Bilimlendiriw hám emlew wazıypası: Kino kórkem óner terapiyasında ózin-ózi biliw, sonday-aq, shaxstı rawajlandırıw, mádeniy

xabardarlıqtı arttırıw hám háreketke túrtki beriw quralı sıpatında qollanıladı. Kinoterapiya - filmlerdi kóriw hám talqılaw arqalı ózin-ózi úyreniw, jeke ósiw hám psixologiyalıq mashqalalardı sheshiw usılında ámelge asırılatuǵın art-terapiyanıń tán alınǵan usılı. Ózbek filmleri de milliy mádeniyat, tariyx hám sociallıq qádiriyatlardı ózinde sáwlelendiriwi menen bul wazıypalardı orınlawda úlken imkaniyatlarǵa iye.

Ózbek filmlerinen mısal keltirsek, tereń emlew hám bilimlendiriw potencialına iye ózbek filminiń ayqın mısallarınan biri rejissyor Yolqin Tuychievtiń "Faridanıń eki mıń qosıǵı" (2020) tariyxıy draması bolıp tabıladı.

Film tamashagóydi XX ásirdiń baslarında, tereń sociallıq hám siyasiy ózgerisler dáwirindegi Orta Aziya ortalıǵına alıp kiredi. Bas qaharman dástúriy turmıs tárizindegi ózgerislerge dus kelip, óz qádiriyatların qayta kórip shıǵıwǵa, jańa turmısqa beyimlesiwge májbúr boladı. Bul tamashagóyge ózinińturmıslıq krizislerin, iykemlesiwsheńlik hám ishki resurslardı izlew zárúrligin túsiniwge járdem beriwi múmkin.

Ǵalaba kommunikaciya quralları degende kino óziniń ǵalabalıq qamtıp alıwı hám tartımlılıǵı menen geografiyası hám tiline qaramastan, úlken auditoriyaǵa bir pikirdi jetkerip bere alatuǵın tiykarǵı ǵalaba xabar qurallarınan biri bolıp esaplanadı. Jas áwladtıń shaxsı hám qádiriyatların qáliplestiriwde kino úlgi hám tárbiya dáregi sıpatında úlken áhmiyetke iye.

Kino kórkem óneri zamanagóy media tarawında tiykarǵı hám kóp qırlı rol atqarıp, tek ǵana kewil ashar dárek sıpatında emes, al sociallıq-mádeniy tásir kórsetiw, dúnyaǵa kózqarastı qáliplestiriw hám jańa media formatlar menen integraciyalasıwdıń qúdiretli quralı sıpatında da xızmet etedi.

Kino til hám mádeniy tosqınlıqlardı jeńip óte alatuǵın, belgili bir ideya hám xabardı bir waqıttıń ózinde millionlaǵan adamlarǵa jetkere alatuǵın úlken qamtıp alıwǵa iye. Kino sanaatı konvergenciya processleri arqalı basqa media sektorları menen jedel birge islesedi.

Kino elementleri (kadr, montaj, rejissura) jurnalistika hám televideniege tıǵız kirip bardı, kinonıń ózi bolsa dástúriy teatr hám ádebiyat usılların ózlestiredi. Sanlı dáwirge beyimlesiwde striming platformaları hám onlayn kinoteatrlardıń payda bolıwı menen kino jáne de arzan hám individuallastırılǵan túrge endi. Sanlı platformalar tamashagóyler ushın kontent tańlaw shegaraların keńeytti, original joybarlar islep shıǵarıwdı xoshametledi hám erkin avtorlarǵa ózlerin kórsetiw imkaniyatın berdi.

Mediasawatlılıqtı qáliplestiriwde kino úlken kúsh sanaladı. Internette kino menen óz ara baylanısıw (filmler haqqındaǵı jańalıqlar, sholıwlar) auditoriyanıń media mádeniyatı hám mediakompetentligin qáliplestiriwge járdem beredi. Sociallıq-mádeniy hám psixologiyalıq tásiri qaraqalpaq filmleri mısalında tallaw júrgizgenimizde sociallıq-mádeniy turmısın sáwlelendiriwshi filmleri menen birge ekologiyalıq temadaǵı filmlerdiń insanǵa psixologiyalıq tásiri joqarı ekenligin kóriwimiz múmkin. Filmler jámiyettiń aynası bolıp, onıń oyları, arzıw-nietlerin sáwlelendiredi. Olar tamashagóylerge ózine sırttan qarawǵa, shaxstı rawajlandırıwǵa, mádeniy xabardarlıǵın arttırıwǵa, kóplegen ruwxıy keshirmelerdi basınan ótkeriwge járdem beredi, bul bolsa olardı ǵalabalıq sanasına tásir etiwdiń áhmietli quralına aylandıradı.

Juwmaq sıpatında sonı aytıwımız múmkin, zamanagóy media tarawında kino óz áhmietin joǵaltpay atır, kerisinshe, jańa sanlı ortalıqqa integraciyalanıp, jámiyetlik sana-sezim hám mádeniyatqa tásir kórsetiwde ózine tán qábiletin saqlap qalmaqta.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. X.Abulqosimova “Kino san’ati asoslari” Toshkent-2007.
2. M.Aliev “Kino asoslari” Toshkent “Oqituvchi”, 1993
3.Borisov Sergey texnologiya sozdaniya dokumentalnogo filma. M: Aspekt press, 2018. 92 b.
4. H,Muhamedaliev. “Scenariynavislik mahorati”.–Toshkent. “Musiqa”. 2009 y.
5. A. Isohov. «Kinematografiya tarixi». Toshkent, 2019-y. 311-b.
6. G.Tajadinova. «Ekologiya temasındaǵı húǰjetli filmler publicistikası», monografiya. –Nokis. «Avangard-Baspa». 2024– 136-b.

REZYUME. Maqolada kino san’atining zamonaviy mediadagi o‘rni haqida fikr yuritiladi va tahlil qilinadi. Media san’atining asosiy rollariga to‘xtalib o‘tildi.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматривается и анализируется роль киноискусства в современных медиа. Были рассмотрены основные роли медиа-искусства.

SUMMARY. The article examines and analyzes the role of cinema in modern media. The main roles of media art were considered.

БАДИИЙ ФИЛЬМЛАР ОРҚАЛИ ЁШЛАРДА ЭМПАТИЯ ВА ИЖТИМОИЙ МАСЪУЛИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Тилепов Қуатбай Нукусбаевич – *ўқитувчи*
Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти Нукус филиали

Таянч сўзлар: бадиий фильм, кино санъати, маданият, мусиқа, тадқиқот, қаҳрамон, анъаналар.
Ключевые слова: художественный фильм, киноискусство, культура, музыка, исследование, герой, традиции.
Key words: feature film, cinema, culture, music, research, hero, traditions.

Глобаллашув жараёнлари, ахборот хуружи ва рақамли технологияларнинг жадал ривожланиши билан бирга, ёшлар орасида индивидуализм, бефарқлик, бошқаларнинг дардига нисбатан лоқайдлик тенденцияси ҳам кучаймоқда. Шу муносабат билан, маънавий-ахлоқий тарбияни мустаҳкамлаш, ёшларда эмпатия (бошқаларнинг ҳиссиётини англаш қобилияти) ва ижтимоий масъулият ҳиссини шакллантириш долзарб вазифалардан бири ҳисобланади. Бу вазифани амалга оширишда бадиий фильмлар муҳим ижтимоий-педагогик восита сифатида алоҳида ўрин тутади. Ҳар бир жамият ўзининг барқарор ва маънавий етук авлодини тарбиялаш орқали келажагини мустаҳкамлайди. Ёш авлодни тўғри йўлга йўналтириш, уларда ватанпарварлик, маънавий поклик, инсоний фазилатлар ва ижтимоий онгни шакллантиришда оммавий ахборот воситалари, жумладан, бадиий фильм катта таъсирга эга.

Бадиий фильм нафақат кўнгилочар балки ижтимоий-тарбиявий, эстетик ва маънавий таъсир этувчи кучли восита сифатида ҳам юксак аҳамият касб этади. Санъатшунослик нуқтаи назаридан қараганда, бадиий фильм - бу нафақат визуал ҳикоя, балки инсон онги ва қалбига мурожаат қилувчи таъсирчан эстетик форма ҳамдир. Унда драматургия, тасвир, овоз ва актёрлик маҳоратлари ёш томошабинда муайян ҳиссиётлар ва фикр юритиш қобилиятини шакллантиради. У орқали ёшларда ҳиссийлик, дунёқараш, воқеаларга муносабат шаклланади. Фильм тарбия воситаси сифатида кўпроқ ҳиссий таъсир қилади. Агар китоб ва маъруза ақлга таъсир қилса, фильм тўғридан-тўғри қалб ва ҳиссиётга таъсир кўрсатади.

Эмпатия - инсонпарварлик тафаккурининг асоси. Эмпатия - бу бошқаларнинг ҳис-туйғуларини ҳис этиш, тушуниш ва улар билан бирдамликда бўлиш қобилияти. Бу қобилият ёшликда шаклланади ва ҳаёт давомида мустаҳкамланади. Бадиий фильмлар ёшларни бошқа инсонлар билан ҳиссий алоқа ўрнатишга ундайди. Улар қаҳрамонларнинг дарди, оғриғи, хурсандчилиги билан ҳисси жиҳатдан боғланадилар. Бадиий фильмларнинг тарбиявий функциялари қуйидагилардан иборат

- *Маънавий тарбия* — Киноларда акс эттирилган персонажлар орқали яхшилик ва ёмонлик, адолат ва зулм, фидокорлик ва хиёнат каби тушунчалар ёшлар онгини шакллантиради.
- *Эстетик тарбия* — Бадиий фильмлар орқали ёшлар санъат, мусиқа, тасвирий ва саҳнавий маданият билан танишади.
- *Ижтимоий онгни ривожлантириш* — Кино ижтимоий муаммоларни кўрсатиш орқали ёшларда танқидий фикрлаш ва масъулият туйғусини уйғотади.
- Тарихий ва миллий қадриятларни англаш — Миллий кинофильмлар орқали ёшлар ўз халқининг тарихи, маданияти, анъаналари ва қаҳрамонлари билан танишадилар.

Ижтимоий психология ва педагогика соҳасидаги тадқиқотларга кўра, кино ёшлар психологиясига кучли таъсир кўрсатади. Психолог А.Бандуранинг «Ижтимоий ўрганиш назарияси» (social learning theory) бунга ёрқин мисол бўлади. Унга кўра, инсонлар, айниқса болалар ва ўсмирлар, атрофдагиларни кузатиш орқали (моделлаш) билим ва хулқ-атворни ўрганадилар. Кино эса бундай моделни таклиф қилувчи асосий воситалардан биридир.

Сўнги даврда миллий бадиий ва ҳужжатли фильмларнинг тематикаси ҳилма-ҳиллиги анча ривожланиб мазмун моҳияти, савияси яхшиланди. Натижада ёшларнинг тарбияси билан боғлиқ миллий фильмларга талаб ва таклиф ортиб, унга қўйиладиган маъсулият ҳам юқорилаб бормоқда.